

BİR TOPLUMSAL ANLATIM VE KATILIM BİÇİMİ OLARAK KUTLAMA ŞENLİKLERİ

İlhan Tekeli

I. GİRİŞ

Bu yazı Cumhuriyetin 75'inci yılı kutlamaları için yapılan hazırlık çalışmalarına bir kuramsal çerçeve oluşturmak ve bu kutlamaların düzenlenmesinde yenilikçi yaklaşımların tasarlanmasına yardımcı olabilmek için hazırlanmıştır.

Böyle bir genel çerçeve kurabilmek için *birinci* adımda bu alanın ana kavramlarının birbirlerine göre konumlarını belirleyen bir tanımlamasına gidilerek kutlama ve şenlik merkezli bir kavramlar alanı oluşturulacaktır. *İkinci* olarak bu kavramların işaret ettiği toplumsal olayların tarih içinde nasıl ortaya çıktığı ve zaman içinde nasıl içerik değişmesi geçirdiği araştırılacak; yani, tarihsellikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. *Üçüncü* aşamada, tarihsel gelişimi incelenen bu toplumsal olayların insanın *Homo Ludens* olma özelliği ile ilişkisine açıklık kazandırılmaya çalışılacaktır. *Dördüncü* sırada bir şenliğin örgütlenmesi ve morfolojisi ele alınacaktır. *Beşinci* adımda böyle düzenlenen bir şenlik içinde ne tür sosyal ilişkiler doğduğu araştırılacak, bir tür şenlik sosyolojisi yapılacaktır. *Altıncı* olarak şenlik olgusunun siyasal anlamı ve sonuçları ele alınacaktır. *Yedinci* bölümde ise bir şenliğin başarısının hangi ölçütlere göre değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulacaktır.

Yazının sonuç kısmında ise bu kuramsal tartışmalardan sonra ulaşılan bulguların Cumhuriyet'in 75. yılı kutlamalarının düzenlenmesi bakımından ne tür sonuçlar doğurabileceği irdelenecektir.

II. KUTLAMA VE ŞENLİK MERKEZLİ BİR KAVRAMLAR ALANI

Bu alanın kurulmasına *kutlamadan* başlayabiliriz. Kutlama toplumsal referanslı bir kavramdır. Toplumun önem verdiği olayların yıl dönümleri dolayısıyla yapılan gösteriler diye tanımlanmaktadır. Kutlama amacıyla yapılan bu gösterilere Osmanlı toplumunda verilen genel ad, *şenliktir*. Şenlik Farsça köklü ama Türkçe'ye iyice yerleşmiş bir sözcüktür. Şenliğin yapıldığı neşe ve sevinç günleri için ise *bayram* sözcüğü kullanılmaktadır. Bayram Türkçe bir sözcüktür. Kaşgarlı Mahmut, Oğuzlar'ın "*sevinç ve eğlence günü*" karşılığı olarak "îd" yerine bayramı

kullandıklarını belirtmektedir. Bayram kutlamanın sürdüğü günleri belirtmek için kullanılırken, şenlik kutlama içinde yer alan faaliyetleri anlatmak için kullanılmaktadır.

Batı dünyasında şenlik kavramının eşdeğeri olarak kullanılan kavram *festivaldir*. Her iki kavram da hemen hemen her kültürde bulunan bir toplumsal olguya işaret etmektedir. Çok değişik; dini ya da dünyevi, kamusal ya da özel, geçmişe ilişkin nostaljik canlandırmalar ya da bir yeniliğin takdimi, folklorik ya da avant-garde bir sanat olayının birlikte yer aldığı bir olaylar kümesini bir araya getirmektedir. Önceden belirlenmiş bir izlencesi, belli bir düzeni vardır. Ama tüm bu toplumsal olgu belli ölçüde de olsa spontan olana ve kitlelerin katılımına açıktır. Festival Latince *festum* sözcüğünden gelmektedir. Bu sözcük toplu olarak neşelenmeyi, sevinç duymayı eğlenmeyi anlatmak için kullanılmaktadır. Bu niteliklerle belirlenmiş olması festivalin belli ölçüde de olsa spontan olana açık olmasını gerekli kılmaktadır. Klasik Latince’de festivali anlatmak için eş anlamlı olan bir başka sözcük olan *feria*’dan da yararlanılmaktadır. Bu sözcükle tanrıya saygı olarak işten uzak durma kastedilmektedir. Böylece festival içinde yer alacakların yaşamın günlük ritminin dışına çıkışına dikkat çekilmiş olmaktadır. Bu sözcük daha sonra gelişen *panayır ve fuar* (İngilizce’de *fair*) sözcüklerine kaynaklık etmiştir.

Toplumsal yaşamda önem verilen olay ve günleri anma ya da kutlama için yapılan toplantıları anlatmak için kullanılan *tören* (Osmanlıca’da *merasim*) sözcüğü şenlik ya da festivale seçenek oluşturmaktadır. Benzer bir işlev gören tören olayının ayırıcı özelliği spontana büyük ölçüde kapalı olmasıdır. Tören içinde yer alanların konumları ve işlevleri önceden ve hiyerarşik bir düzen içeren biçimde belirlenmiştir. Toplumsal bir neşeden ve coşkudan çok resmiyete, saygıya, gurura işaret etmektedir. Ayrıca çok sayıda farklı olayların biraradalığından çok, tek ve iç bütünlüğü olan bir olayı çağrıştırmaktadır. Bu nedenle modernist olana yakındır. Bu nedenlerle bir festival ya da şenlik içindeki olaylardan biri olarak törenin yer alabileceği düşünülebilir. Ama bir törenin kurgusu içinde spontan olana, neşeli olana yer verilerek bir törenin şenlikleşebileceğini ileri sürmek doğru olmaz.

İster şenlik ya da festival, ister tören biçimlerinden biri seçilmiş olsun, kutlamalar kutlanılan ya da anılan olgunun türüne ve insanlığın gelişimi içinde yer aldığı zamana göre, dini ya da dünyevi olmasına göre, çok farklı adlar almaktadır. İnsanlığın gelişiminin ilk aşamalarında, toplumsal

olayların büyük ölçüde tarımsal faaliyetlerin ritmine göre belirlendiği dönemlerde, örneğin hasat ve bağbozumu vesileleriyle düzenlenen toplumsal olaylar *ayindir*. Bunlar temelde doğa üstü güçleri, içinde yaşanan topluma uyumlu ve yararlı hale getirmek için etkilemeye çalışan kalıplaşmış davranışların bir düzen içinde tekrarlanmasından yani *ritüellerden* oluşmaktadır. Ayin içinde yer alan bu ritüeller, şarkılar, danslar, sembolik anlamlar yüklenen sözlerden oluşabilmektedir. Ayine katılan doğaüstü güçle ilişki içine giren bireyler *ibadet* etmektedir. Ayinleri, içinde yer alan ritüellerin niteliğine göre, tören ya da şenlik kategorisi içinde düşünmek olanaklıdır. Bu adlandırmada, ayinin düzenlenmesinde spontana verilen yer belirleyici olmaktadır. Örneğin bağbozumu törenlerinden çok bağbozumu şenliklerinden söz etmek doğru olur.

Günümüz dünyası içinde sık sık sözü geçen *karnaval* da Hristiyanların geliştirdiği dini bir festival türüdür. Hristiyanların 40 gün et yemedikleri büyük perhizden önceki günlerdeki eğlence dönemidir. Adını Latince “et” anlamındaki “carne” ve “veda etme” anlamındaki “vale” sözcüklerinden almaktadır. Günümüzde dini yönünden çok eğlenceye, neşelenmeye dönük yönü ağır basar hale gelmiştir.

Festival ya da şenlik kavramı içinde yer alan özel türlere verilen adları burada daha da artırmaya gerek yok. Ama bir festival içinde yer alan çok çeşitli faaliyetlerin ne tür sözcüklerle ifade edildiği üzerinde durmakta yarar vardır. Her şenlik ya da festivalin içinde merkezi bir konuma sahip olan olaylardan biri *geçit resmidir*. Osmanlı şenliklerinde geçit resmini *alaylar* gerçekleştirmektedir. Alay belli bir olay, belli bir gaye için gösteri yapmak amacıyla biraraya gelen insanların oluşturduğu topluluktur. Esnaf alayı, düğün alayı, fener alayı örneklerinde olduğu gibi.

Şenliğin temel öğelerinden biri de *şölen* ya da *ziyafettir* (İngilizce’de feast, banquet). Şölenler festival kapsamı içinde sevgi ve saygı gösterilen kişilerin yiyecek ve içeceklerle ağırlandırma bölümünü kapsamaktadır. Şölen kapsamı içinde bazı gösterilere de yer verilebilmektedir.

Festivallerin ana ögelerinden bir diğeri de *balolar* olmuştur. Balo genellikle geceleri düzenlenen danslı müzikli toplantıdır. Kıyafet baloları ya da maskeli balo örneklerinde olduğu gibi değişik biçimlerde düzenlenebilir.

Bir festival ya da şenliğin gösteri yönünde ise çok çeşitli faaliyetler bulunabilir. Bunları üç genel kategori içinde toplamak olanaklıdır. Bunlardan birincisini, halk tiyatrosu, orta oyunu, tuluat, vb. *tiyatro* alanı oluşturmaktadır. İkincisi, binicilik, akrobasi vb. gösterileri içeren *sirk* kavramı içinde toplanabilir. Üçüncüsü ise değişik sporlar niteliğindeki *yarışmalardır*.

Kutlama ve şenlik alanı üzerinde düşünebilmek için sadece bu alanı kavramsal olarak kurmak yetersiz olacaktır. Bu alandaki kavramları doğru olarak değerlendirebilmek için onları tarihsellikleri içinde ele almak, nasıl bir dönüşüm geçirdiklerini bilmek gerekir.

III. KUTLAMA VE ŞENLİK ALANININ TARİHSELLİĞİ ÜZERİNE

Bu kavram alanında yer alan olgular zaman içinde gelişerek, farklılaşarak, çeşitlenerek, nitelik değiştirerek bugünkü durumuna ulaşmışlardır. Bu nedenle söz konusu kavramları doğru olarak kavrayabilmek için onları tarihsel bağlamı içinde ele almak gerekir.

Bu kavram alanının anlatısını kurmaya *ayin* kavramından başlayabiliriz. Ayin toplumsal gelişmenin ilk aşamasında ortaya çıkmıştır. Değişik olaylar için değişik ayinler (ritüel) gelişmiştir. Bunların bir bölümü bireyin toplumsallaşmasıyla yakından ilişkilidir. Bireyin doğumu, erginliğe ulaşması, evlenmesi, bir çocuğa sahip olması, ölümü gibi yaşamın önemli dönüm noktalarında ayinler yapılmıştır. Bunlar toplumun bir üyesinin yaşamın bir aşamasından diğerine geçişini simgelemişlerdir. Ayinlerin diğer bölümü toplumsal yaşamın ritmiyle yakından ilişkilidir. Tarımsal faaliyetlerin hakim olduğu bu toplumlarda ekim, hasat, bağbozumu ve mevsim dönümleri gibi yaşamı etkileyen dönüm noktalarında gerçekleştirilmişlerdir. Bu vesilelerle yapılan ayinler ayrıntılı ve kesin kurallarla belirlenmiştir. Ayin, ritm, müzik, mimesis, semboller, jestler sözlerle kurgulanmıştır. Bunlara insanlar bir uzlaşım içinde anlamlar yüklemişlerdir. Bu içerikleriyle ayinler günümüzün müzik, resim, tiyatro vb. gelişmiş sanatlarının kökenini oluşturmuştur. Ayin hem ciddidir, hem de kandırıcı bir oyundur. Ayine toplumun tüm üyeleri eşitler olarak katılmaktadır. İlkel dinler büyük ölçüde bir ayin (ritüel) pratiği halinde oluşmuşlardır.

İnsanlığın ilk dönemlerindeki ayinlerin genel özelliklerini belirledikten sonra bir kutlama mı, bir tören mi ve bir şenlik mi olduğunu sorabiliriz. Bu aşamada ayinlerde her üçünün de farklılaşmamış bir biçimde içerildiğini söylemek olanaklıdır. Bu farklılaşma insanlığın gelişmesi içinde daha sonraki aşamalarda ortaya çıkacaktır.

İnsanlığın gelişmesine paralel olarak üretim teknolojisinin geliştiği, artı ürünün ortaya çıktığı, ticaretin geliştiği, toplumsal tabakalaşmanın oluştuğu, siyasal iktidarın oluşup kurumsallaştığı bir dönemde ayinin dönüşmesi ve farklılaşmasıyla *din pratiği*, *tören* ve *şenlik* kavramları ayrılmaya başlamıştır.

Ayinlerin bir kesimi zaman içinde siyasi iktidarı topluma benimsetmeye, siyasi iktidarı meşrulaştırmaya dönük olan *tören* haline dönüşmüştür. Bu dönemde siyasal iktidarın meşruiyeti kutsala dayandırılmakta olduğu için törenler kutsalla ilişki içinde bu meşruiyeti sağlamak durumundadır. Bu nedenle tören kutsal olan ayinin sembollerinden ve değişik faaliyetlerinden yararlanır ve bir ölçüde de onları içererek biçimlenir. Ama ayinin eşitlikçi, hiyerarşi içermeyen, katılımcı ve paylaşımcı yönü yok olur, onun yerini yönetilenleri daha çok izleyici durumunda tutan, toplumsal uzaklıkları simgesel düzeyde yeniden üreten, dolayısıyla var olan iktidar ilişkilerini pekiştiren ve eşitsizliği meşru kılan bir pratik alır. Kuşkusuz hiç bir siyasal iktidar salt zora dayanarak kurulamaz. Gerçekte iktidarın yaşamın her noktasında, her ilişkisinde yeniden üretilmesi gerekir. Tören de iktidarın bu yeniden üretim işlevinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. Özellikle erken biçimlerindeki mitos ve kült öğeleriyle toplumda bireylerin deneylerini yapılaştırır, algılamalarına yol gösterir, gelecekteki beklentilerini belirler. Böylece törenler şu ya da bu şekilde toplumlarda varolduğu düşünülen uzlaşmayı onaylamakta, çatışmaları gizlemekte, hem toplumdaki hiyerarşiyi hem de içinde geliştiği cemaati pekiştirerek yöneticilerle izleyicileri arasında bütünlüğü kurmak işlevini yüklenmektedir.

Ayinlerin bir kesimi törene dönüşürken diğer bir kesimindeki gelişmeler ise *şenlik* olgusunu ön plana çıkarmıştır. Bunun yanı sıra ticaretin, özellikle de uzun mesafe ticaretinin, gelişmeye başlaması *panayır* ya da *fuar* olgusunu ortaya çıkarmıştır. Kervanlar halinde hareket eden gezginci tüccarlar, belli yöreleri, belli tarihlerde ziyaret ederek, o yerlerin ürünlerini satın alarak, getirdikleri ürünleri satmaya başlamıştır. Bu yerlerde ticaretin güçlenmesini sağlamak ticareti

kolaylaştırmak için yılların belli günlerinde panayırlar, fuarlar kurulmuştur. Bu panayır yerlerinde ticaret faaliyetleri yanısıra değişik gösteriler sunulmaya, eğlenceler düzenlenmeye başlamıştır. Kısa zaman içinde panayırlar *halk şenlikleriyle* bütünleşmişlerdir. Almanya, Belçika ve Hollanda'da kurulun bu panayırlar *kermesse* adını almıştır.

Toplumlarda yaratılan artı ürünün çoğalmasına paralel olarak dini işlevler ayrı bir toplumsal kurum olarak örgütlenmiştir. Ayinin dini işlevleri ise bu kurumlar tarafından yüklenilmeye başlanmıştır. Bu yolla din pratiği toplumsal alandan özel alana doğru çekilmeye başlanmıştır. Hristiyanlık ortaya çıkmasından sonra şenliklere karşı bir tavır almıştır. Bu karşı çıkış etkili olmamış ve kilise uzun yıllar verdiği uğraştan sonra halk şenliklerini hoş görmek zorunda kalmıştır. Sonuçta Hristiyanlığın yayıldığı yerlerde şenlikler isimleri ve bir ölçüde de içerikleri değişerek sürmüştür. Örneğin eski saturnale'lerin yerini "*deliler festivali*", parentelia'ların yerini ise "*Meryemana yortusu*" almıştır. Karnaval sözcüğü de şenlikler yazınına Hristiyanlığın bir katkısı olmuştur.

Osmanlı toplumundaki şenlik ve törenlerin üç önemli kaynağı vardı. Bunlardan biri dinlerdi. Osmanlı toplumunun din esaslı "*millet*" örgütlenmesi paralelinde her dinin kutsallık atfettiği günlerde dinsel törenler ve şenlikler yapılmaktaydı. Müslüman kesimin iki bayramı şeker ve kurban bayramları, kandil günleri ve ramazan ayının tüm süresi boyunca dinsel pratikler yanısıra şenlikler yapılıyordu. Bir başka deyişle dinsel pratikler (törenler) şenliklerden farklılaşmamış biçimde birlikte yer almaktaydı.

Osmanlı şenliklerinin ve törenlerinin ikinci kaynağı saray olmuştur. Bir yandan düzenli saray seremonilerinin (yaşamının) kent mekânına taşması, öte yandan kazanılan zaferler ve sultan çocuklarının yaşamındaki önemli dönüm noktalarında yapılan kutlamalar saray merkezli şenliklerin (tören) kaynaklarını oluşturmuştur. Sultan'ın her cuma ve bayram namazlarına gidiş ve dönüş törenleri ile ava gidiş töreni İmparatorluk'un gücünü sergilemenin araçlarından biri haline gelmiştir. Bu törenlerde binlerce saray erkânı, Sultan'ın kendisi de dahil olmak üzere, bir hiyerarşik düzen içinde, görkemli giysiler içinde, iyi terbiye edilmiş atlar üzerinde geçerlerdi. Ayrıca ordu sefere çıkarken ya da seferden zaferle döndüğünde geçit alayları ve şenlikler düzenlenirdi. Savaşlarda zafer kazanılmadığı hallerde de kötümser bir havanın yayılmaması için

de şenliklerin düzenlendiği olmuştur. Sultan çocuklarının sünnetleri, kızlarının ya da oğullarının evlenmeleri, çok büyük -bazı hallerde 40 gün 40 gece süren- şenliklerin düzenlenmesine neden olmuştur. Esnaf alaylarının geçtiği, çok çeşitli gösterilerin yapıldığı bu şenlikler halka açık olmuştur. Sultan hangi gösteriyi izlerse halk da onu izlemiştir. Rönesans Avrupa'sında olduğu gibi şenlikler halktan koparak saray içine çekilmemiştir.

Şenliklerin üçüncü kaynağını, esnaf loncalarının düğün, peştemal kuşanma gibi vesilelerle düzenlediği kutlamalar oluşturmuştur. Bu yönden şenliklerin toplum yaşamına kaynaşmış olduğu söylenebilir. Osmanlı şenliklerine katılan yabancı gözlemciler, şenliklerde yer alan gösterilerin içerdiği muhteva karşısında şaşırtıcı bir hoşgörünün bulunduğunu yazmışlardır.

Kaynağını halktan alan bu tür şenlikler 18'inci yüzyıldan sonra önemlerini kaybetmeye başlamıştır. Fransız Devrimi hem kutlamalar hem de şenlikler bakımından önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Fransız Devrimi'nden sonra, carrouseller gibi 17'inci yüzyıldan itibaren debdebe ile giyinip kuşanmış gruplardan oluşan senyörlerin katıldıkları türdeki geleneksel festivaller eleştiri konusu olmuştur. Rousseau, festivallerin ulusal karakteri güçlendirmesinden, tüm tutkulara yeni bir enerji vereceğinden söz etmiştir. Lakanal ise devrimin başlarında gerçekleştirilen eylemlerin festivallerde tiyatrolaştırılmasını ve bu yolla halkın eğitilmesini savunmuştur. Fransız Devrimi festivalleri etkilemiş ve dönüştürmüştür. Ouzouf Fransız Devriminin 200'üncü yıldönümü dolayısıyla yaptığı çalışmada yenilenen bu festivallerin Devrim'in ideolojisi paralelinde, iyimser ve ütöpik olduğunu, bireyleri homojenleştirerek birleştirmeyi amaçladığını ortaya koymaktadır. Devrim, tekil bir ulusal kimliğe bağlanmış, ortak bir yazgıyı paylaşmaya gönüllü bir ulus yaratabilmek için yeni simgeler yaratmıştır. Bayrak, ulusal marş, ulusal mitolojiler, ulusal kahramanlar vb. gibi. Devrim, törenlerini de kendi felsefesi doğrultusunda, yeni simgelerini kullanarak ve laikleştirilmiş olarak düzenlemiştir.

19'uncu yüzyılda Avrupa'da geleneksel festivallere verilen önemde bir azalma olmaya başlamıştır. Bu festivallerin bir kısmı -Köln örneğinde olduğu gibi- yeniden düzenlenerek canlılıklarını korumuşlardır. Bu yeniden düzenlemelerde şenliklerin spontana açık ve geleneksel öğeleri önemli ölçüde denetim altına alınmış ve daha çok kentli beğenilerin hakim olduğu yeni bir içerik kazanmışlardır. Bu dönüşümler, şenliklerin sürmesini sağlamışsa da toplum açısından

merkezi yerini yeniden kazanmasını sağlayamamıştır. Önemli bir ölçüde steril hale gelen bu tür festivaller karşısında 20'nci yüzyılda gelişen ve ön plana çıkan festivaller -New Orleans ve Rio örneklerinde olduğu gibi- toplumun düşük gelirli gruplarına, başka bir deyişle gecekondu yörelerinde yankılar uyandırabilenleri, onların duygularını dile getirebilenleri olmuştur.

IV. İNSANIN *HOMO LUDENS* OLMA ÖZELLİĞİNİ BİLMEK, KUTLAMA VE ŞENLİĞE BAKIŞ AÇIMIZA NELER GETİRİYOR?

Kutlama ve şenliğin tarih içinde gelişimini görürken ne tür toplumsal işlevler yüklendiğini de görmüş olduk. Kutlama ve şenliği sadece insanların yaşamında yarattığı psikolojik etkilerle ve gördüğü toplumsal işlevlerle kavramaya çalışırsak bu kavrayışımız insanın varlıkbilimsel yönü bakımından önemli ölçüde yetersiz kalacaktır. Kutlama ve şenlikler en genelde toplumsal oyun kategorisi içinde yer almaktadır. Oyun insanın varlığı ile ilgili temel kavramsal kategorilerden biridir. İnsanı nitelemek için kullanılan *homo sapiens* (akıllı insan) ve *homo faber* (imal eden insan) terimlerini yetersiz bulan Johan Huizinga 1930'lu yılların sonunda bunlara *homo ludens* (oyun oynayan insan) terimini ekliyordu. Huizinga'nın bu katkısı döneminde modernitenin oyunu küçümseyici tutumuna karşı önemli bir karşı çıkışı içeriyordu. Oyunun insanın varlığı ve kültürü açısından yerinin anlaşılması, kutlama ve şenliğe bakış açımıza yeni boyutlar kazandıracaktır.

Oyun yaşamın doğrudan gereksinmelerinin ötesine geçen ve onlardan ayrı, insanın eylemlerine anlam katan bir kategoridir. Oyun kültürün öğelerinden biri olmanın ötesinde kültürün oluşumunda etkili olan bir faktördür. Huizinga'ya göre "*oyunu kültürün içinde, bizzat kültürden önce var olan, kültüre eşlik eden ve bu kültürü başlangıcından içinde yaşadığımız döneme kadar damgalayan, verili bir bizatihilik olarak buluruz.*"

Oyun bir görev değildir. Gönüllü bir eylemdir. Zevkle, sevinçle gerçekleştirilir. Oyun bir zihin faaliyeti sonucu olsa da, bu faaliyet ahlâki bir işleve sahip değildir. Oyunun en ilkel biçimlerinden itibaren içinde coşku ve zerafet vardır. Oyunda ritm ve armoni vardır. Oyun ile güzel olan arasında sıkı ilintiler bulunmaktadır. Oyunun benzersiz niteliği, içinde taşıdığı esrarlı havadadır. Oyuna bu esrarı katan oynayanlardır. Yani bizlerizdir. Oyun bizi içine çekerek, geçici olarak yaşanan dünyadan koparır, onun dışına taşır. Oyunun oynandığı mekân çoğu kez günlük

yaşamın mekânından ayrılır. Her oyun kurallarına göre oynanır. Oyunu dürüstçe kurallarına göre oynamak gerekir. Oyun ciddi bir iştir. Oyunun kurallarına uymayan oyunun esrarını, büyüsünü yok eder. Gerçek hayatın egemenliğini yeniden kurar. Bu nitelikteki oyun anlamını ne zihinden ne de içgüdüden almaktadır. Bu nedenle de insan kültürünün oluşmasında bağımsız olarak hesaba katılması gereken bir öge haline gelmektedir. Bir kültür oyunsal içeriği yoksa mekanik olmaktan kurtulamaz, zenginlik, mükemmellik kazanamaz, deterministik olanın dışına çıkamaz.

Huizinga'ya göre oyun iki farklı yönde tanımlanabilmektedir. Bunlardan biri bir şey için mücadele ya da yarışma olmasıdır. Diğeri ise bir şeyin temsilidir. Eğer dikkatle bakarsak her oyunun kullandığı imgelerin gerçeğin belli bir temsiline dayandığını fark ederiz. Oyunun bir şey için olan mücadeleyi ya da yarışmayı temsil etmesi yanısıra bir şeyi en iyi temsil için mücadele olması bir arada düşünölmeye başladığında oyunun iki farklı yönde tanımı iç içe geçer.

Böyle bir bağlam içinde düşünöldüğünde, bu yazının ikinci bölümünde yer alan, kutlama ve şenlik merkezli kavram alanında bulunan şenlik, tören, karnaval, ayin, sirk, tiyatro, yarışma, şölen vb. terimlerin herbirinin bir toplumsal oyun niteliğini taşıdığını görürüz. Bunların herbiri bir temsili, bir yarışmayı, geçici olarak günlük yaşamın dışına çıkmayı, belli bir kuralı bulunmasını, coşkuyu, sevinci ve büyölü olmayı içermektedir. Bu sayılan terimler içinde oyun olma niteliği konusunda açıklama yapılması gereken tek terim ayindir. Kutsal eylem değişik açılardan oyundur. Katılanları başka bir evrene götürdüğü ölçüde de özü itibariyle oyun olmayı içerir. Ayinde yer alanlar eylemlerinin yüce bir mutluluğu somutlaştırdığına, kendilerini günlük yaşamlarının dışına taşıdığını inanmaktadırlar.

Burada sözü edilen toplumsal olayların bir oyun olduğunun kavranması, her oyunda olduğu gibi, bu olayların da kültürün oluşmasını derinden etkileyici olduğunun anlaşılmasını getirmektedir. Toplumsal oyunun böyle bir niteliğinin bulunması onun pratik işlevlerinden arındığı anlamına gelmez. Bu derindeki etkilerini pratik işlevlerini yerine getirirken yapar. Bu pratik yönü belki de en açık ifadesini Roma İmparatorluğu'nda halkın devletten beklediklerini gösteren *panem ét circenses* (ekmek ve sirk) belgisinde bulmaktadır. Pratik yön her zaman gündemde kalmasına karşın gerçek bir toplumsal oyunun her türlü propagandayı dışlaması gerektiğini hatırdan çıkarmamak gerekir. Propaganda toplumsal oyunun büyüsünü ortadan kaldırır. Toplumsal

oyunun kendisinin de bir amaç olduğunu unutmamak gerekir. Huizinga'nın sözleriyle "*onun ruhu ve iklimi histerik bir ateşliliğin değil, neşeli bir coşkun ruh ve iklimidir.*"

V. ŞENLİĞİN MORFOLOJİSİ VE ÖRGÜTLENMESİ

Şenliklerin morfolojisi üzerinde ayrıntılı bir betimlemeye girmeden önce tümünde ortak olan bazı özellikleri saptamakta yarar vardır. Şenlikler içinde çok sayıda faaliyet yer almakta ve genellikle bir günden uzun bir süreyi kapsamaktadır. Bu faaliyetlerin zamanı, süresi, yeri, ve sıralanması daha önceden düzenlenmektedir. Bu düzenleme şenliğin tarihsel gelişimi içinde belirlenmiş olabileceği gibi bir düzenleme komitesinin kararıyla yapılabilmektedir.

Şenliğin böyle bir toplumsal olgu olması onun morfolojisinden söz edilmesine olanak verebilmektedir. Bu morfolojinin niteliğini, büyük ölçüde şenliğin ne tür bir katılımı, ne tür bir örgütlenme içinde, hangi amaçla hazırlandığı belirlemektedir.

Bir şenliğin morfolojisinin parametreleri olarak; a) şenliğin mekânı ve zamanı, b) şenlik içinde yer alan faaliyetlerin sayısı ve çeşitliliği, c) süresi, d) hangi faaliyetle başladığı, e) hangi faaliyetle sonuçlandığı, f) hangi faaliyetle, hangi zamanda zirveye ulaştığı, g) hangi faaliyetlerin festivalde merkezi konuma sahip oldukları, hangi faaliyetlerin çevresel konumda bulundukları sayılabilir. Bu parametreleri tanımlayan faaliyetler sayılırken bu faaliyetlerin kimlerin katılımıyla gerçekleştiğini de mutlaka belirlemek gerekir. Festivallerin parametrelerinin neler olduğunun belirlenmesi değişik festivaller arasında karşılaştırma yapma olanağı sağladığı gibi, şenlik tasarımlarına da yol gösterilebilir.

Bir şenlik normal yaşamın zamanı ve mekânı dışında yer alır. Bu, şenliği yaşayanları varolan yaşamları dışına çıkarabilmek için gereklidir. Katılanları varolan günlük yaşamın dışına çıkarma, nesnel düzeyde, şenliğe katılanın zaman bütçesinin kullanılmasında ve günlük yaşamın ritminde değişiklik yaratarak sağlanmaktadır. Öznel düzeyde ise ortamın neşeli ve coşkulu havasının zaman akışına ilişkin sürenin algılanmasını değiştirmesiyle sağlanmaktadır. Bu özellik festival yazınında festivalin zamanı *zaman dışında zamandır* (time out of time) diye ifade edilmektedir.

Katılanların yaşanan mekânın dışına çıkarılması da değişik biçimlerde sağlanmaktadır. En basit yöntem, şenliği günlük yaşam mekânlarının dışında düzenlemektir. Mesire yerleri, panayır

alanlarında olduğu gibi. Ama daha sık başvurulanan yol, bir çok Şenlikte yapıldığı gibi, günlük yaşam mek nlarını d n Ő t rmek, yeni bir kimliğe kavuŐturmaktır. Bunu yapmak için değişik yöntemler kullanılmaktadır. Şenliğin mekânlarında yer alan binalar değişik biçimlerde   eklerle, bayraklarla, flamalarla, ıŐıklarla süslenmektedir. Bu deđiŐiklikle yetinilmezse, tarihsel canlandırmalarla, dekorlarla Şenlik mekânı daha derinden bir dönüŐüme uğratılmaktadır. Mek nın d n Ő t r lmesinde başvurulanan yollardan bir diğerı gökyüzüne değişik büyüklüklerde ve biçimlerde sabit balonlar salmaktır. Gece saatlerinde düzenlenen havai fiŐek ve ıŐık gösterileri mekânı b y l  hale getirmek için sık başvurulanan yollardan biri olmaktadır. Mek nı d n Ő t rmekte genellikle katılımcıların gerçekleştirmesi beklenen bu faaliyetlerin kendisi de bir yarışma konusu haline getirilebilmekte ve Şenliğin yarıŐmacı niteliği güçlendirilmektedir.

Bir Şenlik ortamı içinde çok değişik sayıda faaliyet ve olay bir arada yer almaktadır. Bunlar çok geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Bunlar Şölenler, ziyafetler, yeme içme yarışmaları, yemek yapma yarışmaları, balolar, partiler, değişik türde sergiler, açık hava konserleri, salon konserleri, tiyatro, kukla, gölge oyunu gösterileri, halk dansları, baleler, orta oyunları, sokak tiyatroları, artisanal ve sanatsal ürünlerin satıldığı sokak ya da meydan düzenlemeleri, sanat ve kitap fuarları, edebiyat ve bilim sohbetleri, tartıŐmalar, akrobasi gösterileri, illüzyon gösterileri, binicilik yarıŐları ve oyunları, sirk gösterileri, ateŐ oyunları, ıŐık ve havai fiŐek gösterileri, değişik türlerde spor yarışmaları, panayırılar, değişik kutlama ve ödül törenleri, değişik türlerdeki alayların geçitleri olarak sıralanabilir. GeniŐliđine karşın bu listenin tüm Şenlik faaliyetlerini tükettiği söylenemez. Bu faaliyetlere neşe ve coşku içeren büyük sayıda katılımın olabileceği başka faaliyetler de eklenebilecektir.

Çok sayıdaki bu faaliyetlerden her biri, her Şenlik içinde yer almaz. Her Şenlikte geliştiği ortamın  zelliliğine, içinde geliştiği yerleŐmenin büyüklüğüne, ne tür bir kutlama amacıyla, hangi tür bir örgütlenmeyle geliŐtiđine bağlı olarak bu faaliyetler listesinden seçilmiş bir grup yer alır. Şenlikler genellikle bir günlük s reden daha uzun süreleri kapsamaktadırlar. Bir hafta tatilinden uzun süreyi kapsaması onun günlük yaşamın ritmi dışına çıkması koŐuluyla tutarlıdır. Bu bakımdan en kısa Şenliğin    gün ve üç gece olacağı söylenebilir. Şenlik süreleri genellikle gün ve gece olarak ifade edilmektedir. Şenliğin geceleri içermesi aranılan bir özelliktir. Zamanı alıŐılanın

ötesine geçirmek için gereklidir. Şenliğin süresi daha uzun olabilmektedir. Yedi gün ve yedi gece gibi bir haftayı kapsayan, masalarda ise kırk gün ve kırk gece gibi süreler söz konusudur.

Şenlik faaliyetleri bu süre içinde bir takvime bağlı olarak dağılmaktadır. Her şenliğin düzenlenmiş ya da tarih içinde oluşmuş bir takvimi bulunmaktadır. Bu takvim içinde faaliyetlerin dağılımında üç farklı nokta özel öneme sahip olmaktadır. Bunlardan birincisi şenliği açan ve başlatan olaydır. İkincisi şenliğin zirveye ulaştığı noktadır. Üçüncüsü ise şenliği kapatan, sona erdiren faaliyettir. Şenliği başlatan olay normal yaşam düzeninden şenlik düzenine geçişi tüm topluma bildiren bir mesaj niteliğindedir. Bu nedenle geniş katılımlı olmak durumundadır. Şenliğin zirvesinde yer alan olay genelde şenliğe damgasını vurur, şenliğin başarısı genelde bu olayın başarısına göre değerlendirilir. Şenliği sona erdiren faaliyet ise normal yaşam düzenine dönüşün işaretini verirken, bir sonraki şenliğe özlem duyulmasını başlatır.

Şenliğin başlatıcı, zirve, kapanış faaliyetleri ile önemli diğer bazı faaliyetleri şenlikte merkezi bir konuma sahiptir. Bunlar şenliğin iskeletini oluştururlar. Bir şenliğin kimliğini genelde bu iskeleti belirler. Bu iskeletin çevresinde çok sayıda diğer faaliyetler yer alır. Tümü birden şenliği oluştururlar. Şenliğin merkezi iskeleti ile çevresindeki faaliyetlerin ilişki biçimi büyük ölçüde şenliğin örgütlenme biçimine bağlıdır. Şenliğin tek merkezli ya da çok merkezli bir örgütlenmesi şenliğin morfolojisini önemli ölçüde belirlemektedir. Tek merkezli bir örgütlenmede güçlü bir merkezi omurga varken, çok merkezli bir örgütlenme içinde ise çok çeşitli faaliyet içinde omurganın açıkça belirginleşemediği bir morfoloji ortaya çıkar.

Tarih içinde oluşmuş ve her faaliyetinin aktörleri bilinen bir şenlikte örgütlenme, çok merkezli olma eğilimi taşımaktadır. Ama yeniden örgütlenen ya da bir tür reforma uğratılan şenliklerde tek merkezli bir örgütlenme vardır. Bunun için genellikle bir şenlik komitesi oluşturulmaktadır. Bu şenliğe ilişkin temel kararları vermektedir. Şenlik içinde hangi faaliyetlerin, hangi takvim içinde yapılacağı, katılımın koşullarının neler olacağı, ne tür ifade biçimlerinin kullanılacağı, spontanlığa açıklık derecelerinin neler olacağı, vb. bu komite tarafından kararlaştırılır. Şenlik yazınında sık sözü edilen Köln festivalinin 11 kişiden meydana gelen düzenleme komitesi onbirler adıyla şenliğe ilişkin tartışmaların odağını oluşturmuştur. Köln örneğinde bu komitenin

muhatap olacağı şenliğe ilişkin tüm aktörlerin katıldığı genel kurul niteliğinde daha geniş bir komite daha bulunuyordu.

Şenliğin örgütlenme biçimi yalnız şenliğin morfolojisini değil, şenlik içinde yer alan faaliyetlerin içeriğini de etkiler. Şenliğin kendisinden beklenen toplumsal ve siyasal işlevleri yerine getirebilmesi için, spontana, eleştiriye, ironiye, satire, katı ahlak kalıplarının dışına çıkmaya açık olması, büyük bir hoşgörü ortamı içinde gelişmesi gerekir. Modern çağ öncesinin şenlikleri böyle bir hoşgörü ortamında yapılmıştır. Osmanlı şenlikleri de böyle hoşgörülü bir ortamda geliyordu. Bazı yazarlar bu hoşgörüde Roma'dan gelen mimus geleneğinin etkilerini bulmaktadır. 19'uncu yüzyılda modernleştirilen ve merkezi bir örgütlenme içinde denetim altına alınmaya çalışılan şenliklerde bu hoşgörü ve açıklık önemli ölçüde yok olmuştur. Ama yanlış anlaşılma olanağı vermemek için buradaki eleştirinin, ironinin vb. ortaya konulma, anlatılma biçiminin ne olduğuna açıklık kazandırmak gerekir. Burada yapılan eleştiri siyasal alanın ifade biçimleri ve şekilleriyle olmaz. Şenlik bir siyasal çatışma haline getirilirse siyasal kamu alanının bir parçası haline gelir. Niteliğini yitirir. Şenlik içinde eleştiri değişik sanat formları içinde, sembolik ifade biçimleriyle ortaya konulduğunda şenlikle tutarlı bir eleştiri haline gelir. Şenliğin hoşgörü talebi ancak bu halde karşı çıkılamaz bir nitelik kazanır.

Şenliklerin önemli bir kısmında merkezi bir konuma sahip olan ve şenliğin zirvesini oluşturan faaliyet şenlik alaylarının geçitleri olmuştur. Geçit önceden belirlenmiş bir güzergâhta gerçekleşir. Güzergâhı önceden belli olmayan, güzergâhın spontan olarak belirlendiği belki de tek örnek New Orleans Zulu geçitidir. Genelde geçitte kimlerin ne düzende geçecekleri önceden bellidir. Bir kentte düzenlenen şenlik geçidinde yer almak özellikle kentin marjinal grupları için önemlidir. Onlara geçitte yer verilmesi, meşruiyetlerinin toplumca tanınması olmaktadır. Geçitte, geçen grupların genellikle bir gösteri yapması beklenir. Bu gösteriler de bir yarışma konusu olur. Bu geçitte grotesk kuklalar, kinayeli (alegoric) tablolar yer alır. Geçit gösteriye olanak verebilecek yavaş bir akış hızıyla gerçekleşir. Geçitte, geçen gruplar geçişlerini örgütlerken yayaları, atlı geçenleri, motorlu araçlarla geçenleri, süslenmiş değişik tabloların sergilendiği geçit arabalarını (float) bir araya getiren bir kompozisyon oluşturabilirler. Geçiş hızının düşük tutulması bu değişik öğelerin birlikteliğine olanak vermek için gereklidir.

Şenliklerin kurumsallaşması için düzenli bir finans kaynağının bulunması gerekir. Şenliğin maliyetinin önemli bir bölümü katılımcılar tarafından taşınmaktadır. Bazı karnavallarda bazı türdeki katılımcılardan katılmaları için bir karşılık alınmaktadır. Festivaldeki yarışmaları finanse eden sponsorlar bulunmaktadır. Festivalin yer aldığı kentin yerel yönetimleri önemli maliyetler yüklenmektedir. Yani festivalin maliyeti şu ya da bu biçimde bölüşülmektedir. Bazı durumlarda toplumda festival için özel örgütlenme biçimleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Rio'da karnavalın kentsel yaşamda merkezi bir kurum haline gelmesiyle geçitlerde yarışmak özel bir anlam kazanmış, salt karnavala özgü bir örgütlenme gelişmiştir. Samba okulları kurulmuştur. 100 kadar samba okulu bulunmaktadır. Bazılarının 7000'den fazla üyesi bulunmaktadır. Geçitte, geçmeye hak kazanan samba okullarına birer saatlik geçiş süresi ayrılmaktadır.

VI. ŞENLİK İÇİNDE SOSYAL İLİŞKİLERİN DÖNÜŞÜMÜ YA DA ŞENLİĞİN SOSYOLOJİSİ

Mikhail Bakhtin'e göre bir şenlikte (karnavalda) meydanlardaki, caddelerdeki insanlar bir kalabalık değildir. Tümüyle kendi bildiğince örgütlenmiş bir halktır. Bu varolan belli ölçüde dıştan verilmiş, yani zorlanmış bulunan toplumsal ve politik düzene uymayan bir örgütleniştir. Şenlik süresince varolan toplumsal düzen geçici olarak askıya alınmış, onun yerine şenliğin kendi düzeni geçmiştir. Şenlik sırasında ancak şenliğin özgürlük kurallarına göre yaşanacaktır.

Bakhtin'e göre şenliğin (karnavalın) mantığının gerisinde hep yöneten, yönetilen karşıtlığını gözlemek olanaklıdır. Şenlik içinde toplumda normal olarak var olan toplumsal ilişkiler değişikliğe uğrar, tersine döner. Toplumun değişik sınıfları kılık değiştirerek birbirleriyle karışır. Festival süresince insanlar arasında yeni ilişki biçimleri yürürlüğe girer. Bu değişiklikte birlikte katılımcı ve seyirci ayrımı da ortadan kalkar. Şenlik (karnaval) seyredilen bir şey olmaktan çıkar, ancak onun içinde yaşanan, katılınan bir nitelik kazanır. Bu toplumsal olay ancak herkesin katıldığı anda şenlik haline gelir. Herkesin katılımının gerçekleştiği bu anda da onun dışında hiç bir yaşam kalmaz. Bakhtin'e göre var olan sosyal ilişkinin böyle tersine çevrilmesi ile grotesk estetik arasında yakından ilişki vardır. Hieronymous Bosch'un resimlerinde olduğu gibi. Şenliğin estetiğinin arkasında groteskin kendisini hissettirmesi bu yüzdendir.

Normal yaşamın dışındaki ya da normal dışına dönüştürülmüş mekânlarda başlayan şenlik yaşamın tümünü içine aldığı bir aşamaya ulaştığında sınırlarını da aşmış olur, tüm kenti sihirli bir mekâna dönüştürür.

Wilson şenliğin, bir oyun olarak geliştirdiği yeni büyülü mekânı ve yeni toplumsal ilişkileriyle şenlik süresince toplumun organizasyon ilkesini de değiştirdiğini söylemektedir. Varolan, oturmuş bir toplumda düzeni belirleyen ilke *saygınlık* iken, şenlik mekânında bu ilkenin yerini *tanınma* ya da *ün* almaktadır. Saygınlıkla temellendirilen bir düzenin anahtar kelimeleri, aile temelli örgütlenme, özel alan, düzen, kararlılık, sessizlik, uyum, kalıcı olan, kurala uygun davranış ve gerçeklik olurken, ünle temellendirilen bir düzenin anahtar kelimeleri, dostluk ağları, kamu alanı, ilginç olana açıklık, hareketlilik, kendini duyurma ya da ses, özgür olma, geçici olan, kural dışı davranış ve oyun olmaktadır.

VII. ŞENLİĞİN SİYASAL ANLAMI

Şenliği kültürel siyaset biçimlerinden biri olarak görmekte Goethe yalnız değildir. Şenliğin siyasal anlamı büyük ölçüde içinde geliştiği toplumun karşılaştığı siyasal sorunlara paralel olarak belirlenmektedir. Örneğin 18'inci yüzyılda halk festivallerinin önemini yitirmeye başlamasından sonra, 19'uncu yüzyıl başlarında Avrupa'da siyasal gücü büyük ölçüde ele geçirmiş bulunan burjuvazi, festivaller konusunda açık bir tutum saptama durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Temelde iki farklı tutum ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi halk festivallerini kendi haline bırakarak ömürlerini tamamlamasına izin vermektir. İkincisi ise Köln festivali örneğinde görüldüğü üzere yeni koşullara göre reforme etmek, kültürel düzeyini yükseltmek, morfolojisini yeniden düzenlemek olmuştur.

Kuşkusuz yeni bir düzenlemeye gidilirken festivalerden gerçekleştirmesi beklenen bazı siyasal işlevler olmuştur. Bu işlevleri temelde iki farklı grup altında toplamak olanaklıdır. Bunlardan birincisi toplumda bütünleşmeyi güçlendirmektir. Diğeri ise bir toplumsal direnişi sergilemektir.

Şenliklerin bütünleştirici olma ve var olan sistemin sürdürülmesini kolaylaştırma işlevlerini yerine getirmesine katkısı konusunda değişik açıklamalar getirilmektedir. Bunlardan biri şenliklerin hoşgörülü ve eleştiriye açık olan havası içinde katılanların biriken streslerini zararsız

bir biçimde boşaltmalarına olanak vermesi olmaktadır. İkincisi ise Le Roy Ladurie'nin getirdiği açıklamadır. Ona göre şenlik sırasında insanların günlük yaşamlarındaki rollerinden sıyrılmaları, hatta rollerin tersine çevrilmesi varolan toplumsal hiyerarşinin gücünün ve sürekliliğinin pekiştirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bir başka açıklamaya göre de, bir toplulukta günlük yaşamın sağlayamadığı kimlik bütünleşmesi festival kimliği içinde sağlanmaktadır. Festivalin ilişkiler ortamı bu bakımdan daha uygundur.

Şenlik, morfolojisine ve spontanlığa açık olmasına bağlı olarak direnişlerin sergilenmesine çok elverişli bir ortam yaratabilmektedir. Direniş, içinde yaşanan ortama bağlı olarak farklı biçimlerde sergilenebilmektedir. Bu direnişler, işgal altındaki ülkelerde işgalci güçlere karşı, diktatörlüğün bulunduğu ülkelerde rejime karşı, sınıfsal farklılıkların çok keskinleştiği ülkelerde hakim güçlere karşı yönelebilmektedir. Şenliğin bir direniş ortamı haline dönüşmesi hemen denetim altına alınmasını sağlayacak girişimlere neden olmaktadır. Direnişin etkililiğine göre alınan önlemler de keskin hale gelmektedir. En keskin önlem şenliğin yasaklanması ve kaldırılması olmaktadır. Ama çoğu kez, uzun yıllardır yinelenen, halkın coşkuyla katıldığı bir şenliği yasaklamak göze alınamaz. Bu nedenle başka denetim yollarına başvurulur. Şenliklerdeki faaliyetlere katılımlar değişik biçimlerde sınırlanır. Şenliklerde maske takılması yasaklanır ya da maskelerin önceden kaydettirilmesi gibi koşullar getirilir. Kullanılacak sloganlar, sözler denetlenir. Bazı hallerde bu sınırlamalar o kadar ileriye gider ki, şenliği katılanlar için anlamsız hale getirebilir. Bu durumlarda şenliklerden dışlandığını hissedenler alternatif şenlik geliştirmeye yönelirler.

Şenliğin doğrudan bir politik faaliyet olmayıp temelde bir kültürel faaliyet oluşu, onun çok önemli ve derinden işleyen politik sonuçlar doğurmasına neden olmaktadır. Bu nedenle de şenlikler içindeki sembolik protestolar bile siyasal otoriteleri rahatsız edebilir. En genelde bir siyasal otorite topluma sadece denetim açısından yaklaşıyorsa Bakhtin'in mecazıyla yaşamın karnavallaşması hoş gitmeyecektir. Şenliğin grotesk estetiği de aynı türde bir siyasal işlev görerek tedirginlik yaratabilecektir. Bu nedenle şenliğin hoşgörüsünün eşikleri ve sınırları vardır. Bu eşğin ne olduğu şenliğin geliştiği siyasal kültürce belirlenmektedir.

VIII. ŞENLİĞİN BAŞARI ÖLÇÜTLERİ NELER OLABİLİR ?

Şenlik olgusunun çok yönlü tanıtılmasını tamamlayabilmek için, bir şenliğin başarısından ne anlaşılması gerektiğine açıklık kazandırmak gerekir. Bu bölüme kadar anlatılanlar, şenliğin başarısının ölçülmesinde üç ölçütün ön plana çıktığını göstermektedir. Bunlar; 1) toplumun tümünün katılımının sağlanması ya da çok büyük bölümünün şenlik içine çekilebilmesi, 2) katılanlar için zamanı ve mekânın dönüştürebilmesi, 3) bu dönüşen mekân ve zamanda yeni bir toplumsal ilişkiyi taşıyabilmesi olarak sayılabilir. Şenlik bunları başararak zirvesine ulaştığında, kent, uygarlığın yaratıcısı ve koruyucusu olarak tüm potansiyelini tam olarak kullanır hale gelir.

Şenliğin başarısını bu ölçütlerle tanımlamak, çıtayı yükseğe koymaktır. Bu, kolayca gerçekleştirilebilir bir hedef değildir. Ama şenliğin yaşamın zenginliği haline gelebilmesi ancak bu halde olanaklıdır.

IX. CUMHURİYETİN 75'İNCİ YIL KUTLAMALARI İÇİN SONUÇLAR

Osmanlı toplumunda sadece dini bayramlar bulunuyordu. Ulusal bayram kavramı ilk kez Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'nin gündemine girmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin açılışının birinci yılında, 23 Nisan 1921'de kabul edilen bir yasayla 23 Nisan, îd-i milli (ulusal bayram) ilan edilmiştir. 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı şenliklerle kutlandıktan sonra, 19 Nisan 1925'de çıkartılan bir yasayla, 29 Ekim, Cumhuriyet Bayramı kabul edilmiştir. Bunu, 1 Nisan 1926 tarihinde kabul edilen bir yasayla 30 Ağustos'un Zafer Bayramı olarak ilanı izlemiştir. Cumhuriyet Bayramı'na, rejimin temel niteliğine ilişkin olduğu için, ulusal bayramlar içinde ayrı bir yer verilmiştir. 27 Mayıs 1935 tarihli 2739 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanun'da yalnız Cumhuriyet Bayramı ulusal bayram olarak nitelenmiştir. Tüm diğer bayramlar ise tatil günleri olarak sayılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yurt dışı temsilciliklerinde, kutlama düzenlenen tek ulusal bayram Cumhuriyet Bayramı'dır.

Cumhuriyet'in kurucuları teokratik monarşi niteliğindeki bir imparatorluktan, ulus devlet niteliğindeki bir laik cumhuriyete geçişi gerçekleştirmek, bir ulus inşa etmek sorunuyla karşı karşıyaydı. Bu insanların yaşamında çok önemli bir değişim demektir. Birey düzeyinde Osmanlı tebaası olmaktan, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmaya geçiş anlamına geliyordu. Artık "*padişahım çok yaşa*" diye bağırmayacaklar, "*ne mutlu Türküm diyene*" diyeceklerdi. Ulus

devletlerin kuruluşlarında karşılaştığı temel sorun, hem daha önceki dönemde oluşmuş bulunan kimliklerle bir kopuş yaratmak, hem de yeni ulusal kimlikler temellendirmek için bir tarihsel kök oluşturmak ve bu açıdan sürekliliği kurabilmek olmuştur. Cumhuriyet'in kutlamaları için geliştirilen törenleri de bu arayış içindeki işlevleriyle kavramaya çalışmak doğru olur.

Yeni cumhuriyetin bu konuda seçtiği yol öncelikle saraya ilişkin merasimleri kaldırmak olmuştur. Bunların yerini devlet başkanının doğrudan halkın içine çıkması, halkla beraber olabilmesi almıştır. Osmanlı padişahlarının halkla birlikte çektirilmiş hiç bir resimleri yoktur. Oysa Mustafa Kemal, resimlerinde hep halkla ilişki içindedir. Çünkü birincisi, meşruiyetini halktan değil kutsal olandan almaktadır. Oysa ikincisi, meşruiyetini halkın seçiminde bulmaktadır. Öte yandan Cumhuriyet, dini bayramları dinsel ve şenlik içerikleriyle olduğu gibi korumuştur. Bunun yanı sıra yeni bir kategori olarak ulusal bayramları eklemiştir. Bunlar yeni olandır, laik olandır, Cumhuriyetin geliştirdiği sembolleri ve ulusal devletin dayandırıldığı söylemi taşıyandır. Ulusal bayramlar arasında hedef gruplar açısından bir tür uzmanlaşma oluşmuştur. 23 Nisan'da çocuklara, 19 Mayıs'ta gençlere, 30 Ağustos'ta orduya, 29 Ekim'de tüm ulusa yönelmiş mesajlar ön plana çıkarılmıştır. Bunların tümü devlet tarafından düzenlenmiş törenler olmuşlardır. Şenlik olma ve spontana açık olma nitelikleri hep geri planda kalmıştır. Devlet tarafından düzenlenen bu törenlerde kutlamaların nasıl yapılacağı ve hangi aktörlerin hangi işlevleri yerine getireceği yasalar ve yönetmeliklerle saptanmıştır. Bu nedenle de halk arasında hep resmi bayramlar olarak adlandırılmıştır.

Cumhuriyet Bayramı'na 2739 sayılı Yasa'da 2,5 günlük bir tatil süresi ayrılmıştı. Bayram 28 Ekim öğleden sonra başlamakta, 29 Ekim'de yurt içinde ve devletin yurtdışı temsilciliklerinde kutlama törenleri düzenlenmektedir. 30 Ekim günü daha çok bir tatil günü olarak ayrılıyordu. 17 Mart 1981'de çıkarılan 2429 sayılı Yasayla, 30 Ekim bir tatil günü olmaktan çıkarılmıştır. Cumhuriyet Bayramı kutlamaları kendi içinde bir morfoloji ortaya çıkarmıştır. 29 Ekim günü kutlamalar Cumhurbaşkanı ve devlet erkanının Anıtkabir'i ziyaretleriyle başlamakta, bunu Cumhurbaşkanı'nın kutlamaları kabul töreni izlemekte, daha sonra geçit töreni yapılmakta, gece ise Cumhuriyet Balosu verilmekte ve fener alayları düzenlenmektedir. Kentlerde resmi binalar süslenmekte, ışıkla donatılmakta, geçit mekânlarında taklar yapılmaktadır. Devletçe düzenlenen

bu törende halktan beklenen evlerini süslemesi ve bayrakla donatması, coşkuyla törenleri izlemesidir. Cumhuriyet bu törenlerde gerçekleştirdiği faaliyetlerle, kullandığı sembollerle yalnız bir kutlama yapmaya değil aynı zamanda da modernitenin bazı yaşam kalıplarını Türkiye'ye taşımaya çalışmıştır.

Cumhuriyet'in bu tür ulusal bayramlarını resmi tören olarak düzenlemesi, kutlamalarda şenlik ögesinin büyük ölçüde dışlanmasına neden olmuştur. Kutlamalar devletin halka tek yönlü olarak mesajlar ilettiği bir ortam haline gelmiştir. Bu kutlamalar, spontana ve katılıma kapalı haliyle, halkın katılarak kendini ifade edebildiği bir ortam haline gelememiştir. Buna karşın Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kurtuluş Savaşı'nın sürmekte olan coşkusu ilk yılların kutlamalarının coşkulu olmasını sağlamıştır. Cumhuriyet kutlamaları içinde Onuncu Yıl kutlamaları ayrı bir yere sahip olmuştur. Akıllarda yer tutan, bir tür efsaneleşen bir kutlama haline gelmiştir. Ama geçen süre içinde Cumhuriyet Bayramı kutlamaları içinde bir yandan yeniliklerin getirilemeyişi diğer yandan şenlik öğelerini içermeyişi yüzünden zamanla ilgi azaldı. Bayram kutlamalarındaki ilgi azalması sadece resmi bayramların kutlamalarıyla sınırlı kalmamıştır. Dini bayramların kutlanmalarında da benzer bir ilgi azalması yaşanmıştır. Aileler bayramların getirdiği tatil olanaklarını, tatil beldelerine giderek kullanmayı yeğlemeğe başlamışlardır.

Genel olarak bayram kutlamalarına katılmada yaşanan bu ilgi azalmasına karşın son yıllarda ters yönde olan iki gelişme de ayrıca dikkati çekmektedir. Bunlardan biri son on, on beş yıldır, özellikle küçük kentlerimizde, yeniden çok sayıda festivalin kutlanmaya başlaması olmaktadır. Bu gelişme geleneklerin yeniden icad edilmekte olması olarak yorumlanabilir. Üzerinde durulması gereken ikinci ilginç gelişme, Cumhuriyet'in 74'üncü yıl kutlamalarında devletin resmi kutlamalarının yanısıra sivil toplum kurumlarının Cumhuriyet'e sahip çıkan kutlama etkinlikleri düzenlemesidir. Kuşkusuz bu ilginin artmasında son yıllar içinde Cumhuriyet'in değerleri üzerinde artan tartışmaların, Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelmiş tehditlerin gündeme gelmesinin etkisi vardır. Türkiye'nin birliğinin ve çağdaşlaşmasının tartışılmaya başlanmış olması birden bire Cumhuriyet'in kutlanmasına yeni anlamlar yüklemiştir. Yurttaşlar için Cumhuriyet'in kutlanmasını önemli ve anlamlı hale getirmiştir.

Bir yandan gelişen bu taleplere cevap verebilmek, öte yandan genellikle kutlamaların kendilerinden beklenen toplumsal işlevleri yerine getirebilmesi için yenilikçi (innovative) kutlama biçimlerinin geliştirilmesi Türkiye için acil bir gereksinme haline gelmiştir. Bu yazının önceki bölümlerinde belirtildiği üzere kutlama tören ya da şenlikleri yeniden düzenlenebilen, yeniden icad edilebilen toplumsal olaylardır. Türkiye'nin de kutlamalara yaklaşımında birbiriyle ilgili iki açıdan yenilikçi tutumlara girmesi gerekmektedir. Bunlardan biri yeni örgütlenme biçimlerinin, ikincisi ise yeni faaliyet biçimleri ve içeriklerinin geliştirilmesidir. Cumhuriyet'in 75'inci yılı kutlamaları böyle yenilikçi bir kutlama tasarımı için ilginç bir fırsat oluşturmaktadır.

Yeni bir kutlama tasarımı yapabilmek için, 75'inci yıl kutlamalarının neyi gerçekleştirmesi beklendiği konusunu başlağıçta net bir açıklığa kavuşturmak gerekir. Bir kutlamanın anlamlı olabilmesi ve toplumsal olarak benimsenebilmesi için ilk koşul kutlanacak olan üzerinde bir toplumsal uzlaşmanın olması gerekir. Aslında cumhuriyet kavramı böyle bir uzlaşım için en uygun noktalardan biridir. Cumhuriyet halkın doğrudan doğruya veya seçtiği temsilcileriyle kullandığı bir devlet şekli olarak bu bakımdan önemli üstünlüklere sahiptir. Özellikle Türkiye'de olduğu gibi cumhuriyetin demokratiklik niteliği vurgulanıyorsa bu daha da açık hale gelir. Böyle bir ulus devlet içinde yaşayan birey bir yurttaştır. Yani devletle ilişkisi anayasa ve yasalarla tanımlanmış karşılıklı hak ve ödevlerle kurulmaktadır. Devlet bireylerle ilişkilerini yurttaşların eşitliği esasına göre düzenlemektedir. Bu yurttaş bir hukuk devleti içinde yaşadığı için, insan hakları devlete ve diğer bireylere karşı korunmuştur. Türkiye'de rejimin bu özellikler açısından bazı sorunları olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Ama yine de Türkiye'nin bu alanda gerçekleştirebildiklerinin ve gerçekleştiremediklerinin toplam bir bilançosu yapıldığında bu bilançonun Türkiye'nin lehine olduğu konusunda bir kanı vardır. Aynı coğrafyadaki ülkelerle karşılaştırıldığında bu kanı daha da güçlenmektedir. Devlete ve yurttaşla ilişkin bu niteliklerin pratiğe geçirilmesinde sorunlar olsa da normatif düzeyde bunların gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda görüş ayrılığı bulunmamaktadır.

Demokratik bir cumhuriyette siyasal gücün ve devletin oluşumunun meşruiyeti bireylerin seçmelerine dayandırıldığı için buna ilişkin kutlamalarda da merkezde birey yani yurttaş bulunmalıdır. Ancak yurttaşlar bir demokratik cumhuriyet içinde yaşamının mutluluğunu

duyuyor ve bunun değerini biliyorlarsa, başka bir deyişle bilinçliyseler, coşkuyla bir kutlama gerçekleştirilebilecektir. Aslında bu yurttaşlık bilinci temelde bir tarih bilincidir. Bir toplumda insanların tarih bilincine sahip olmasını istememizin nedeni, gelecekteki eylemlerini bu bilincin yönlendirmesi içindir. Tarih bilinci geçmişin bilgisine sahip olmak değil, bir geleceğe yöneliştir. Yani geçmişin yorumu, günün algılanması ve geleceğe ilişkin beklentilerin ilişkilendirilmesidir. Yurttaşlık bilinci de bu bakımdan tarihseldir. Yurttaşlık bilinci ile kutlamalar arasında bir geri besleme (feedback) ilişkisi bulunmaktadır. Bir ülkede yurttaşlık bilinci ne kadar gelişmişse kutlamalara katılım yüksek olacak, kutlamalara coşkuyla katıldığında da yurttaşlık bilinci gelişecektir.

Bu açıdan bakıldığında, *75'inci yıl kutlamalarının üç amacı gerçekleştirmesi gerektiği* ortaya çıkmaktadır. Bunlardan *birincisi*, Cumhuriyet'in bir çağdaşlaşma projesi olarak çok yönlü bir değerlendirmeye yurttaş açısından bir bilançosunun yapılmasıdır. *İkincisi*, Cumhuriyet'in yurttaşlarının hepsinin kendilerini ifade edebildiği, dışlanmışlık duymadığı, barış mesajları taşıyan, katılarak özdeşleşebildiği bir kutlama olmasıdır. *Üçüncüsü* ise, çağdaşlaşma sonrasına geçmeye hazırlanan, dünyadaki gelişmeleri algılayan, Türkiye'nin geleceğe ilişkin beklentilerini güçlendiren, geleceğe dönük yeni hedefler ve ümitler getirebilen bir niteliğe sahip olmasıdır.

Bir kutlamanın gerçekleştirmeyi amaçladıklarının ne olduğunun belirlenmesi kutlamalara sadece pragmatik yararları açısından yaklaşıldığđ sonucunun çıkarılmasına neden olmamalıdır. Kutlamadan beklenenlerin bunların çok ötesinde olması gerektiği konusunda bu yazının ilk bölümlerinde ayrıntılı olarak durulduğu için burada yinelemeğe gerek yok. Ama bu amaçlara ulaşmakta izlenmesi gereken yol konusunda belirlenecek ilkeler kutlamaların pragmatik beklentiler ötesinde etkiler yapabilmesi için özellikle önem kazanmaktadır. Bunun için *dört uygulama ilkesinden* söz edilebilir. Bunlardan *birincisi*, kutlamaların bir törenden çok bu yazının başlangıç bölümlerinde belirtildiği anlamda bir şenliğe dönüştürölmesidir. İnsanlarda katılma heyecanı yaratan bir oyun, bir ifade biçimi haline gelebilmelidir. *İkincisi*, bu kutlamaların düzenlenmesinde eşit ve yatay ilişkilere dayanan ortaklık anlayışının egemen olmasıdır. Sivil toplum kuruluşları, özel sektör, yerel yönetimler ve devlet arasındaki ortaklıklarla bu kamusal alana birlikte sahip çıkılmalıdır. *Üçüncüsü*, kutlama faaliyetinin kiteselleştirilmesi ve

yaygınlaştırılmasıdır. Kutlama şenliği içinde yer alacak etkinliklerin seçiminde ve örgütlenmesinde bu ilke göz önünde tutularak kutlamanın tüm yurttaşlara ulaşmasına özen gösterilmelidir. *Dördüncü* ilke ise, yerelleştirme ve desantralizasyondur. Bu ilke iki farklı biçimde okunabilir. Bunlardan birincisi, bu kutlamaların ülke mekânını kapsaması, en küçük yerleşmeye kadar her noktada kutlanmasıdır. İkincisi ise, kutlamanın tek bir modele ya da biçime hapsolmaması, katılımcıların ve değişik yerlerdeki örgütleyicilerin yaratıcılıklarına açık bulunmasıdır. Çeşitlenebilmesi ve zenginleşebilmesidir. Bu ilkenin her iki okumayı da içerecek biçimde yorumlanması gerekir.

Böyle yeni bir kutlama biçiminin gerçekleştirilmesi konusunda Türkiye'nin birikmiş bir deneyimi yoktur. Bu nedenle bu türdeki bir ilk kutlama örneğinin yaratılması ayrıca önem kazanmaktadır. Bu konuda elde edilecek başarı topluma yeni bir kendini ifade biçimi kazandıracak ve yaşamı zenginleştirecektir.

KAYNAKLAR

- 1) **Roger D.Abrahams:** "*The Language of Festivals: Celebrating the Economy*", Victor W.Turner (editör): *Celebration: A World of Art and Ritual*, Smithsonian Institution Press, Washington.D.C, 1982.
- 2) **Metin And:** *Bizans Tiyatrosu*, Ankara, 1962.
- 3) **Metin And:** *İstanbul in the 16th Century, The City, The Palace, Daily Life*, Akbank Yayınları, İstanbul, 1994.
- 4) **Marilyn Aronoff:** "*Collective Celebration as a Vehicle for Local Economic Development: A Michigan Case*", *Human Organization*, Cilt.52, No.4, 1993, s.368-379.
- 5) **James M. Brophy:** "*Carnival and Citizenship: The Politics of Carnival Culture in The Prussian Rhineland 1823-1848*", *Journal of Social History*, Cilt.30, Sayı.4, Yaz.1997, s.873-904.
- 6) **Richard Bauman, Patricia Sawin, Inta Gale Carpenter:** *Reflections on the Folklife Festival*, Folklore Institute Indiana University, Bloomington, 1992.
- 7) **André Boll:** *Tarihte Halk Tiyatrosu, Temaşası ve Eğlenceleri*, CHP Halkevi Yayınları, Ankara, 1947.

- 8) **Jack R.Censer:** *"The Coming of a New Interpretation of the French Revolution"*, *Journal of History*, Cilt 21, Sayı 2, s.295-309.
- 9) **Alessandro Falassi:** *"Festival: Definition and Morphology"*, Alessandro Fallassi (editör): *Time out of Time, Essays on the Festival*, University of New Mexico Press, Albuquerque, 1987, s.1-10.
- 10) **Bozkurt Güvenç:** *Türk Birliği*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993.
- 11) **Michael Harkin:** *"Carnival and Authority: Heiltsuk Cultural Models of Power"*, *Ethos*, Cilt.24, Sayı.2, 1996, s 281-313.
- 12) **Johan Huizinga:** *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- 13) **P. Jacson:** *"Street Life: The Politics of Carnival"*, *Environment and Planning D: Society and Space*, Cilt.6, 1988, s.213-227.
- 14) **Gülru Necipoğlu:** *Architecture, Ceremonial, and Power, The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, The MIT Press, Cambridge, 1995.
- 15) **J.P.Minson:** *"Auctoritas Redux: an Extra Territorial Report on the "New Historicist" Current in Renaissance Literary Critism"*, *Economy and Society*, Cilt.16, Sayı.4, 1987, s.589-627.
- 16) **E.Négrier:** *"The Professionalisation of Urban Cultural Policies in France: The Case of Festivals"*, *Environment and Planning C: Government and Policy*, Cilt.14, 1966, s.515-529.
- 17) **Özdemir Nutku:** *IV.Mehmet'in Edirne Şenliği*, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.
- 18) **Alexander Orloff:** *Carnival Myth and Cult*, Perlinger Verlag, Wörl, 1981.
- 19) **Mona Ozouf:** *Festivals and The French Revolution*, Harvard University Press, Cambridge, 1988.
- 20) **Sibel Özbudun:** *Ayinden Törene*, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1997.
- 21) **René Pilloget:** *"The Cultural Programmes of the 1798 Revolution"*, *History*, Cilt.70, Sayı.230, 1985, s.386-396.
- 22) **April R.Schultz:** *Etnicity on Parade: Inventing the Norwegian American Through Celebration*.University of Massachusetts, Amherst, 1994.
- 23) **Leonard R. Sorenson:** *"The Limits of Constitutional Government: Reflections toward the Conclusion of the Bicentennial Celebration of Our Constitution"*, *Review of Politics*, Cilt.51, Sayı.4, 1989, s.551-580.

24) P.J.Wilson: *Crab Antics: The Social Anthropolgy of English-speaking Negro Societies of The Caribbean*, Yale University Press, New Haven, 1973.